

ODNOS KOT OSNOVA SOCIALNO PEDAGOŠKEGA DELA – KAKO NAM JE TEORIJA NAVEZANOSTI LAHKO V POMOČ

17

RELATIONSHIP AS A KEY ELEMENT OF
SOCIO-PEDAGOGICAL WORK – HOW
ATTACHMENT THEORY CAN HELP

Eva Breznik, *univ. dipl. soc. ped., specializantka integrativne psihoterapije*

Mladinski dom Jarše

Jarška cesta 44, 1000 Ljubljana

leva@mdj.si

POVZETEK

Teorija navezanosti je ena izmed najintenzivneje raziskanih področij psihologije, svoje mesto je našla tudi na številnih drugih področjih in ima veliko aplikativno vrednost. Namen prispevka je predstaviti teorijo in jo aplicirati na področje socialne pedagogike, natančneje na področje odnosa kot osrednje metode socialnopedagoškega dela. V prispevku predstavim teorijo navezanosti, koncept delovnih modelov ter različne stile navezanosti v otroštvu in odraslosti. Predstavim tudi negotov stil navezanosti kot rizičen dejavnik za nastanek psihosocialnih težav pri posamezniku. Osredotočim se na raziskave, ki obravnavajo področja navezanosti in profesionalnega odnosa. Hkrati izpostavim spoznanja teorije navezanosti kot oporo razumevanju pomembnosti odnosa, vzpostavljanju in

ohranjanju odnosa ter pomenu dela na in z odnosom prav s populacijo otrok in mladostnikov, ki imajo težave ali motnje na področju vedenja in/ali čustvovanja.

KLJUČNE BESEDE: *teorija navezanosti, stili navezanosti, socialna pedagogika, odnos.*

ABSTRACT

Attachment theory is one of the most intensively researched fields of psychology. It has found a place in numerous fields and has excellent applicative value. This article aims to present the theory and show its possible applications in the field of social pedagogy, more precisely, its application to relationships as the primary method of social-pedagogical work. It describes the attachment theory, the concept of working models, and various styles of attachment in childhood and adulthood. It deals with the insecure attachment style as a risk factor for developing psychosocial issues in individuals and sheds light on research into attachment and professional relationships. The findings of the attachment theory applied as a supporting factor in understanding the importance of relationships and developing and nurturing relationships, and the importance of working on and with relationships with children and adolescents who have emotional and/or behavioural issues or disorders are highlighted.

KEY WORDS: *attachment theory, attachment styles, social pedagogy, relationship.*

TEORIJA NAVEZANOSTI

Teorijo navezanosti lahko označimo kot eno izmed poslednjih "velikih psiholoških teorij", ki dandanes še niso popolnoma ovržene, predelane ali nadomeščene, a hkrati puščajo prostor za razvoj, možnost razširitve ali še bolj kritičen pregled (Lai in Carr, 2018, v Cugmas, 2020).

Utemeljitelj teorije navezanosti je John Bowlby. Njegova teorija izhaja iz del teoretikov objektivnih odnosov, vendar je Bowlby postavil nove temelje. Bowlby je trdil, da iskanje bližine z drugimi ni sekundarno zadovoljevanje gonskih teženj, temveč da je iskanje bližine/navezanosti človekova primarna potreba (Cugmas, 1998, v Žvelc, 2011). Bowlby je teorijo razvijal na podlagi svojih izkušenj z delom z otroki in mladostniki, ki so bili v zgodnjem obdobju ločeni od svojih staršev (Cugmas, 2020).

V dokaz, da otrok primarno išče bližino (in ne, da se ta potreba pojavi zaradi ugodja bližine matere ob hranjenju), Bowlby navaja eksperimente, ki jih je Harlow delal z opičjimi mladiči, ki so bili ob rojstvu ločeni od matere. Rezultati raziskave kažejo, da je kontaktno ugodje (in ne potreba po hrani, kot so domnevali dotlej), odločilni dejavnik, ki vodi do navezanosti (Bowlby, 1969, v Žvelc, 2011).

Navezanost opredelimo kot trajno čustveno vez, ki jo dojenček/ica razvije z določenim objektom ali subjektom oz. objektom navezanosti (Cugmas, 2020). Evolucijsko gledano navezanost povečuje možnost za dojenčkovo preživetje in ga ščiti pred nevarnostmi. Navezanost lahko opredelimo tudi kot sistem vedenja, ki ima lastno obliko notranje organizacije ter svojo funkcijo, ki motivira dojenčka, da išče bližino ter vzpostavlja komunikacijo s svojimi skrbniki. Dojenček prek sistema navezanosti s skrbniki vzpostavlja odnos, ki mu omogoča, da njegovi nezreli možgani uporabljajo zrele funkcije možganov njegovih skrbnikov. Na ta način dojenček regulira svoja doživljanja. Skrbniki z odzivanjem na otrokove signale krepijo pozitivna emocionalna stanja ter regulirajo in vplivajo na negativna emocionalna stanja, kar otroku zagotavlja občutek varnosti (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011).¹

DELOVNI MODELI

Ponavljajoče se izkušnje odnosa s primarnim skrbnikom dojenček/dojenčica ponotranja in oblikuje mentalne modele oziroma sheme navezanosti, kar predstavlja posameznikovo predstavo o sebi, o drugih in o svetu (Žvelc, 2011). Delovni modeli, ki jih otrok v

¹ V prispevku uporabim tudi številne vire s področja psihoterapije. Za to sem se odločila, ker tako kot socialni/e pedagogi/nje tudi psihoterapevti/nje pomembno vlogo pri delu z uporabiki/cami oz. klienti/kami namenjajo kakovosti odnosa, ki se vzpostavi z uporabnikom/co. Teorija navezanosti pa je ena izmed osnovnih teorij, ki psihoterapevtom/kam pomaga razumeti dogajanje v odnosu terapevt/ka – klient/ka. Menim, da bi lahko bilo tovrstno znanje oz. vedenje v pomoč tudi socialnim pedagoginjam in socialnim pedagogom pri vzpostavljanju, razumevanju in ohranjanju odnosov s svojimi uporabniki/cami.

sistemu navezanosti ustvari, vsebujejo pričakovanja, kako se bodo druge osebe odzivale in delovale ter kako uspešen bo njegov odnos s temi osebami (Cicchetti, Barnett, 1991, v Cugmas, 2001). Odnos otrok – pomembni drugi v zgodnjem otroštvu predstavlja kritičen kontekst, v katerem otrok organizira svoje čustvene izkušnje in se uči regulacije čustev za občutek varnosti.

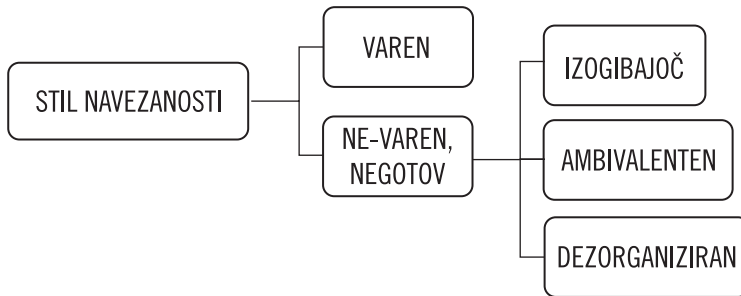
Delovni modeli posameznika predstavljajo prototip za vse bodoče odnose s pomembnimi drugimi. Prav tako delovni modeli predstavljajo nenapisana pravila, kako posameznik doživlja, izraža in se spoprijema z manj ugodnimi čustvi (Bowlby, 1969, v Cooper, Shaver, L. Collins, 1998). Prav tako otrok v odnosih navezanosti razvije notranje delovne modele sebe: sem/nisem vreden ljubezni, objekta navezanosti – je/ni skrben, koristen, vpleten in sveta v širšem smislu – je /ni predvidljiv, odziven na moje poskuse vplivanja (Bowlby, 1998, v Cugmas, 2020).

Delovni modeli obsegajo tako zavedne kot nezavedne elemente, ki vodijo zaznavanje in sprožajo čustva ter obrambne mehanizme, vplivajo na regulacijo čustev in uspešno ali neuspešno procesiranje z navezanostjo povezanih informacij (Cooper, Shaver, L. Collins, 1998).

STILI NAVEZANOSTI

Vsi otroci razvijejo navezanost na svoje primarne skrbnike, tudi če so z njihove strani deležni neustrezne skrbi. Razlikujemo pa različne kakovosti/kvalitete navezanosti (Bowlby, 1982, v Cugmas, 2020). Slog oziroma stil navezanosti, ki ga otrok razvije, je v največji meri odvisen od občutljivosti objekta navezanosti (Cugmas, 2020).

Kakovost navezanosti delimo na varno in ne-varno oz. negotovo. Ainsworth je s sodelavci raziskovala različne vzorce navezanosti in oblikovala kategorije stilov navezanosti. Najbolj znan je njen eksperiment "tuje situacije", na podlagi katerega so nastale kategorije, ki opisujejo otrokovo vedenje in njegovo navezanost na mamo. Kategorije so naslednje: varnost, izogibanje ter anksioznost – ambivalentnost (Cooper idr., 1998). Main in Solomon (1990, v Žvelc, 2011) kasneje dodajata še dezorganiziran/neorientiran stil navezanosti.

SLIKA 1: Stili navezanosti

Z leti so se razvili tudi drugi pristopi ugotavljanja kakovosti navezanosti otrok na mater ali druge objekte, npr. ocenjevalna lestvica navezanosti, prilagojen postopek tuje situacije, metoda nedokončanih zgodb ... (Cugmas, 2020)

Obsežne raziskave navezanosti kažejo, da je stil navezanosti povezan s kognicijo, medosebnimi odnosi, kakovostjo odnosov, regulacijo čustev, samozavestjo, prilagodljivostjo in psihičnim zdravjem (Mikulincer idr., 2009). Prepoznan stil navezanosti sam po sebi ni in ne more biti glavni napovedovalec izida zgoraj naštetih področij (Boddy, 2011), vendar pa predstavlja enega izmed rizičnih faktorjev za razvoj psiholoških in socialnih težav ali motenj (Žvelc, 2011).

Starši otrok, ki razvijejo **varen stil navezanosti**, so občutljivi na otrokove signale, emocionalno dostopni in učinkovito zadovoljujejo otrokove potrebe (Žvelc, 2011). Zanje so značilne čustvena razpoložljivost, dovtetnost in angažiranost, ki so temelj za razvoj varne navezanosti. Otrok se ob starših čuti varnega ter pomirjenega in dobi to, kar potrebuje (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014).

Številne raziskave kažejo, da otroci, ki so varno navezani, konstruktivneje komunicirajo s starši, uporabljajo konstruktivnejše metode za soočanje s stresom, dosegajo višje dosežke na akademskem področju ter imajo bolj razvite socialne veščine kot otroci, ki so navezani ne-varno (Thompson, 2008, v Mikulincer idr., 2009; Weinfiels idr., 2008, v Mikulincer idr., 2009).

Raziskava, narejena med populacijo šolskih otrok, pa kaže na to, da so učenci, ki so varno navezani na starše, v šoli uspešnejši, imajo boljše ocene, bolj razvite sposobnosti samoregulacije, so bolj socialno kompetentni, pripravljeni premagovati izzive, izražajo nižjo stopnjo simptomov ADHD in nižjo stopnjo delinkventnosti (Bergin in Bergin, 2009, v Parker, Rose in Gilbert, 2016).

Izogibajoč stil navezanosti se razvije pri otrocih, katerih starši ali skrbniki so emocionalno distancirani ter zavračajo svojega otroka. Starši otrok izogibajočega tipa navezanosti so relativno neobčutljivi na otrokovo čustveno stanje, na njegove potrebe in jih ne zadovoljujejo dovolj dobro. Ne marajo telesnega stika z otrokom in se mu izogibajo. Otroci imajo občutek, da jih primarni skrbnik zavrača. Takšno ravnanje matere/primarnega skrbnika povzroča kronične frustracije otroka pri iskanju bližine in stikov z ljudmi. Raziskave kažejo, da tak tip navezanosti pogosto razvijejo otroci, ki so fizično zlorabljeni in imajo emocionalno nekoristne matere/primarne skrbnike (Cugmas, 1998).

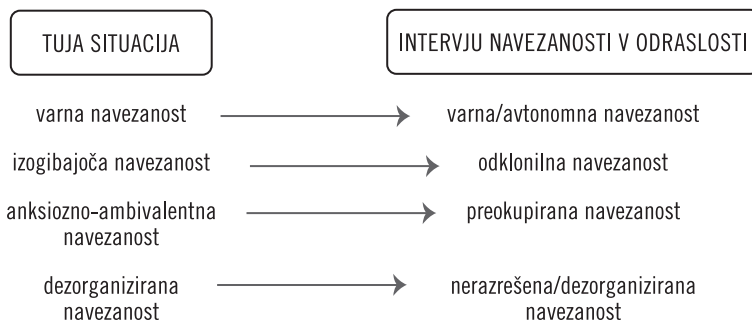
Ambivalenten/anksiozen stil navezanosti pa razvijejo otroci, katerih starši/skrbniki so v nudenju skrbi zelo nedosledni. Večkrat so vsiljivi do otroka, z otrokom skušajo biti povezani, vendar nepravilno razumejo signale otroka in niso uglašeni za njegove potrebe. Emocije staršev in njihova mentalna stanja onemogočajo, da bi konsistentno zaznali potrebe svojega otroka. Tak otrok je ves čas v stanju negotovosti, ali bodo njegove potrebe zaznane in zadovoljene (Žvelc, 2011). Otrok zaradi nekonsistentnosti primarnega skrbnika razvije strategije, ki mu pomagajo preživeti – ves čas išče pozornost ali se obnaša manj zrelo, kar poveča skrb matere/primarnega skrbnika (Cugmas, 1998).

Dezorganiziran stil navezanosti se razvije, kadar so starši/skrbniki otroka prestrašeni, dezorientirani, disociirani in do otroka delujejo zastrašujoče. Odzivi staršev so nepredvidljivi, zmedeni, otrok ne uspe najti smisla in reda v njihovem vedenju in odzivih nanj. Dezorganizirana navezanost se razvije tudi v družinah, kjer se mentalna in čustvena stanja staršev nenadno spreminjajo, neodvisno od otrokovih signalov. Starši otrokovega strahu ne modulirajo, ker so sami izvor strahu. Otroci tako izgubijo vsako možnost, da bi se počutili varne (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011). Vendar vsi otroci, ki

živijo in odraščajo v neugodnih življenjskih razmerah, ne razvijejo neorganiziranega stila navezanosti (Cugmas, 2003b).

Delovni modeli navezanosti, t. i. prototip vseh odnosov, ki jih tekom življenja vzpostavljamo, so stabilni pod pogojem, da so življenjski pogoji (ugodni ali neugodni) stabilni. Ob spremembah okoliščin lahko pride do sprememb notranjih delovnih modelov (Pace, Zavatti, D'Alessio, 2012, v Cugmas, 2020). Ob predpostavki konstantnosti okoliščin obstaja verjetnost, da slogi navezanosti v odraslosti temeljijo na slogih navezanosti, ki so se pri posamezniku razvili v otroštvu (Ranson, Urichuk, 2008, v Cugmas, 2020). Stili navezanosti naj bi se v veliki meri prenašali tudi medgeneracijsko (Mikulincer in Florian, 1999, v Žvelc, 2011).

Teoretično in raziskovalno delo s področja **navezanosti v odraslosti** lahko delimo na dva konceptualno in metodološko različna pristopa. V okviru prvega pristopa se kakovost navezanosti meri s pomočjo poglobljenega intervjuja, ki se osredotoča na posameznikove izkušnje iz otroštva. Drugi pristop pa ugotavlja kakovost navezanosti s samoocenjevalnimi vprašalniki in se osredotoča na partnerske zveze odraslih (Žvelc, 2011).

SLIKA 2: Klasifikacija stilov navezanosti v odraslosti, ugotovljenih s pomočjo intervjuja navezanosti v odraslosti, in ustrežni stili navezanosti v otroštvu, ugotovljeni v »tuji situaciji« (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011; Wallin, 2007, v prav tam)

Pozitivne izkušnje v otroštvu vplivajo na čustveno uravnoteženost, socialno kompetentnost ter dobro kognitivno funkcioniranje v odraslosti (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011). Za osebe, ki so razvile varen stil navezanosti, je značilno, da so z drugimi ljudmi povezane, vendar ohranjajo individualnost. Za osebe, ki spadajo v kategorijo preokupiranega stila, je pogosto značilno, da so pretirano odvisne in posesivne. Osebe iz kategorije izogibajočega stila pa so pogosto odtujene in čustveno distancirane. Varno navezani odrasli imajo pozitivno predstavo o sebi, njihova predstava o sebi je uravnotežena in kompleksna (Bartholomew in Horowitz, 1991, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer, 1995, v Žvelc in Žvelc, 2006). Za osebe, ki spadajo v kategorijo negotovega stila navezanosti, pa je značilno, da predstava o sebi in drugih ni fleksibilna. Za osebe, ki so razvile varen stil navezanosti, velja, da so fleksibilne in se uspešno prilagajajo različnim življenjskim izkušnjam (Bartholomew, 2000, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer in Florian 1999, v Žvelc in Žvelc, 2006), medtem ko je za osebe, ki so razvile enega izmed negotovih stilov navezanosti, značilna togost v odzivanju (prav tam). Izražanje jeze oseb, ki spadajo v kategorijo varne navezanosti, je konstruktivno in situaciji primerno, medtem ko je način izražanja jeze oseb, ki so razvile negotov stil navezanosti, nekonstruktiven in za situacijo neustrezen, pretiran ali odsoten (Rholes idr., 1999, v Žvelc in Žvelc, 2006). Prav tako je varen stil navezanosti v adolescenci in odraslosti povezan z zdravim izražanjem čustev, realnim ocenjevanjem potencialno ogrožajočih situacij ter uporabo učinkovitih načinov spoprijemanja s stresom (Mikulincer idr., 2009). V partnerskih odnosih varno navezani odrasli vzpostavljajo intimne odnose, ki so stabilni in zadovoljujoči. Bližina v romantičnih odnosih jim je prijetna. Na drugi strani anksiozno-ambivalentne odrasle skrbi, da bi bili zapuščeni in zavrženi, partnerje doživljajo kot nevrede ne zaupanja. Nagnjeni so k vzpostavljanju romantičnih odnosov kljub tveganju, hitremu zaljubljanju ter številnim razhodom s partnerji in kasnejšim ponovnim vzpostavljanjem odnosa. Izogiba joče navezani odrasli ne marajo bližine, so pogosto vase zaprti in ne vzpostavljajo dolgotrajnejših vez. Neradi se samorazkrivajo, so relativno inhibirani in socialno manj spretni. Bližina v odnosih jim ni prijetna (Žvelc in Žvelc, 2006).

Za osebe z negotovo navezanostjo je značilna večja stopnja depresivnosti, anksioznosti, sovražnosti in psihosomatskih motenj (Fonagy, 2001, v Žvelc, 2011). Nerazrešena oz. dezorganizirana navezanost pa se povezuje s težavami z regulacijo čustev, disociativno simptomatiko, posttravmatsko stresno motnjo, mejno osebnostno motnjo ter s psihiatričnimi težavami nasploh (Siegel, 1999, v Žvelc 2011).

ZASTOPANOST STILOV NAVEZANOSTI V POPULACIJI

Cugmas (1998) povzema raziskave o razširjenosti stilov navezanosti v populaciji otrok (raziskava, narejena predvsem na ameriški populaciji). Varno navezanih je med 62 in 78 odstotki otrok, negotovo navezanih pa od 22 do 38 odstotkov, od tega od 11 do 25 odstotkov izogibajoče in od 7 do 15 odstotkov ambivalentno. Bouwkamp in Bouwkamp (2014) pa navajata ugotovitve raziskave van IJzendoorna (1995, v prav tam), da lahko med varno navezane uvrstimo 55 odstotkov vseh otrok. Van IJzendoorn in Bakermans-Kranenburg (1996)* pa z metaanalizo narejenih raziskav navajata sledeče podatke:

PREGLEDNICA 1

stil navezanosti	neklinična populacija – matere (n=584)	neklinična populacija – očetje (n=286)	klinična populacija (n=439)	starši z nižjim SES (n=411)
	%	%	%	%
varen/avtonomen	58	62	13	48
odklonilen	24	22	41	33
preokupiran	18	16	46	18

*Raziskave so iz sledečih mest in držav: Kalifornija, New York, Virginia, Nizozemska, Združeno kraljestvo, Washington, Kanada, Rhode Island, Avstralija.

Žvelc in Žvelc (2006) ugotavljata, da je v populaciji študentov Univerze v Ljubljani (n=176) 48 odstotkov sodelujočih varno navezanih, 13 odstotkov preokupirano, 29 odstotkov plašljivo-izogibajoče in 10 odstotkov odklonilno-izogibajoče. V raziskavi je bil uporabljen vprašalnik medosebnih odnosov (Bartholomew in Horowitz, 1991, v prav tam), ki opredeljuje sledeče stile navezanosti v odraslosti: varen, plašljivo-izogibajoč, preokupiran in odklonilno-izogibajoč.

Raziskava, narejena v instituciji (St. Christopher, Združeno kraljestvo), zajame vse takrat tam bivajoče mladostnike. Samo 1 od 118 sodelujočih otrok in mladostnikov je bilo uvrščenih v kategorijo varne navezanosti in kar 52 odstotkov v kategorijo dezorganiziranega stila navezanosti. 33 odstotkov otrok in mladostnikov je izkazovalo izogibajoč in 15 odstotkov preokupiran stil navezanosti. Raziskava vključuje primerjavo z drugimi državami, kjer so bile izvedene raziskave na podobnem vzorcu populacije (Bifulco idr., 2016, str. 7).

PREGLEDNICA 2:

stil navezanosti	država in numerus			
	Združeno kraljestvo* (n=39)	Nizozemska** (n=81)	Nemčija*** (n=72)	neklinična populacija mladostnikov**** (n=277)
	%	%	%	%
varen/avtonomen	8	4	7	56
odklonilen	23	39	44	27
preokupiran	8	11	19	17
dezorganiziran/ nerazrešen	62	46	30	ni kategorije

*Wallis in Steele (2001), **Zegers et al. (2008), ***Schlieffer in Muller (2003) – vse povzeto po Bifulco idr. (2016); ****Združen vzorec štirih raziskav; van IJzendoorn in Bakermans-Kranenburg (1996)

V splošni populaciji je odstotek varno navezanih posameznikov veliko višji kot v populaciji, ki je nameščena v institucije, namenjene otrokom in mladostnikom, ki zaradi različnih razlogov ne morejo bivati v domačem okolju. Očitne so tudi razlike v izmerjeni kakovosti navezanosti med vzorci klinične in neklinične populacije, kar nakazuje, da so zgodnje izkušnje odnosov s primarnimi skrbniki lahko pomemben faktor pri razvoju težav na socialnem in emocionalnem področju, negotov stil navezanosti kot tak pa predstavlja pomemben dejavnik tveganja za razvoj težav na področju duševnega zdravja. Tudi za razvoj čustvenih in vedenjskih težav pri posamezniku so značilne neugodne izkušnje iz primarne družine, ki pa jih lahko skozi prizmo teorije navezanosti razumemo kot negotove stile navezanosti, ki so jih otroci in mladostniki razvili do svojih pomembnih drugih.

NAVEZANOST IN IZVENDRUŽINSKA VZGOJA

STABILNOST STILOV NAVEZANOSTI

Navezanost je vseživljenjski proces. Značilnosti navezanosti se skozi različna življenjska obdobja spreminjajo, vendar v svojem bistvu ostajajo relativno stabilne skozi celo življenje (Benoit in Parker 1994, v Žvelc in Žvelc, 2006; Fonagy idr. 1991, v Žvelc in Žvelc, 2006; Hazan in Shaver, 1987, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer in Florian, 1999b, v Žvelc in Žvelc, 2006). Seveda so mogoče spremembe stilov navezanosti ter navezanost na več objektov, a pod pogojem, da življenjski pogoji, ugodni ali neugodni, niso stabilni v času (Cugmas, 2020).

Stili navezanosti v otroštvu se kažejo kot manj stabilni v primerjavi s stili navezanosti v odraslosti. Vzroki za spremembe stila navezanosti v otroštvu so številni. Do spremembe stila navezanosti lahko pride zaradi sprememb v družinskih okoliščinah, ki lahko vplivajo na spremembe občutljivosti in odzivnosti v odnosu otrok – pomembni drugi. Spremembe lahko povzročijo otrokov kognitivni razvoj; ko se otrokove gibalne, govorne in socialne spretnosti razvijajo, se posledično spreminjajo naloge v sistemu navezanosti.

Spremembo stila navezanosti lahko spremenijo tudi otrokova vključenost v zunanje varstvo, razveza staršev ali pogosti stresni dogodki s poudarkom na negativnih življenjskih dogodkih (Cugmas, 2003a).

Reprezentacije navezanosti so lahko podvržene spremembam, torej lahko pride do rekonceptualizacije, predvsem kadar je otrok izpostavljen novim idejam, ljudem in odnosom ter kadar je telesno in psihično oddaljen od svojih staršev (Lampe, 2009). Spremembo stila navezanosti lahko pripišemo tudi zadovoljujočim partnerskim odnosom in/ali vključenosti v psihoterapijo (Žvelc in Žvelc, 2006).

Stil navezanosti posameznika torej ni absolutna in nespremenljiva kategorija, ki posameznika označuje od otroštva do odraslosti. To je z vidika aplikativnosti teorije navezanosti pomembno dejstvo. Ravno izpostavljenost novim osebam in odnosom z osebami, ki so bolj občutljive na potrebe otroka ali mladostnika, lahko privede do sprememb v delovnih modelih posameznika. Prav v tem vidim potrditev, da je odnos osrednja in ena najpomembnejših metod dela z otroki in mladostniki ter tudi odraslimi, ki so v življenju doživeli manj ugodne izkušnje v odnosih s primarnimi skrbniki.

MODEL VEČKRATNE NAVEZANOSTI

Monotropni model navezanosti, ki temelji na tradicionalni družini in hierarhiji skrbi za otroka, kjer igra mama glavno vlogo, predpostavlja, da otrok usmerja navezovalno vedenje le na eno osebo (mamo) in da so vsi odnosi z drugimi osebami, ki jih otrok ima, drugotnega pomena. Temu modelu ni uspelo pojasniti obstoja varne navezanosti otroka na več skrbnikov. Po drugi strani pa model socialne mreže predpostavlja, da se otrok naveže na vse osebe, ki zanj skrbijo in ga varujejo (npr. oče, stari starši, vzgojitelji ...). Po tem modelu odnosi navezanosti niso hierarhični. Ne glede na biološko zvezo lahko postane objekt navezanosti kdorkoli, ki je sposoben zadovoljiti otrokove potrebe. Le-to je z evlucijskega vidika nujno, kajti vsi otroci ne odraščajo v okoljih, kjer bi njihovi primarni skrbniki ustrezno poskrbeli za njihove potrebe (Filangeri-Prashar, 2007, v Cugmas, 2020). Pogoji, da oseba postane otrokov objekt navezanosti, so, da je vključena v telesno in čustveno skrb zanj, da ima z njim stalne in neprekinjene interakcije ter da je sama/sam čustveno vpletena (Howes, 1999, v Cugmas, 2020).

Navezanost se torej ne zgodi zgolj v zgodnjih odnosih otrok – pomembni drugi (predvsem starši), ampak lahko otrok razvije različno kakovost navezanosti na različne osebe, ki so zanj pomembne, kar lahko pomembno vpliva na njegove reprezentacije navezanosti. Groossens in IJzendoorn (1990, v Cugmas, 2001) sta postopek "tuje situacije" izvedla pri otrocih, starih približno 15 mesecev. Ugotavljala sta občutljivost mater, očetov in vzgojiteljic do otroka med prosto igro. Povezava med kakovostjo otrokove navezanosti na mater in kakovostjo navezanosti na očeta je pomembna, vendar nizka – 67 odstotkov otrok je uvrščenih v isto kategorijo glede na mater in očeta. Kakovost otrokove navezanosti na vzgojiteljico pa je popolnoma neodvisna od kakovosti navezanosti na očeta in mater, kar potrjuje tezo o neodvisnih zvezah. Hkrati pa kaže na povezanost kakovosti navezanosti in interakcijskega stila vzgojiteljice do otroka. Otrokove karakteristike se pokažejo kot manj pomemben dejavnik kakovosti navezanosti, saj bi v nasprotnem primeru lahko pričakovali, da bo otrok do staršev in vzgojiteljice razvil enako kakovost navezanosti. Vzgojiteljice, ki so med prosto igro izkazovale večjo mero občutljivosti, so imele več varno navezanih otrok kot njihove kolegice, ki so izkazovale manj občutljivosti. Omenjena raziskava je z vidika aplikativne vrednosti teorije navezanosti pomembna zato, ker kaže, da karakteristike otrok/mladostnikov, s katerimi delamo, niso najpomembnejši vidik vzpostavljanja odnosa, temveč je to sposobnost prepoznavanja potreb in izražanja občutljivosti strokovnega delavca do otroka/mladostnika.

Z vidika večkratne navezanosti in aplikacije teorije na socialnopedagoško polje je treba poudariti, da lahko oseba kljub splošnim ne-varnim delovnim modelom razvije varno navezanost na določeno osebo in obratno (Cugmas, 2020). Iz tega sledi, da se lahko otrok/mladostnik, ki se sooča s težavami v vedenju in čustvovanju, ki so v veliki meri posledica neugodnih družinskih odnosov, kljub manj ugodnim delovnim modelom varno naveže na pomembne druge (npr. vzgojitelja, vzgojiteljico), kar vpliva na splošne delovne modele, ki jih je tekom življenja vzpostavil. Raziskava kaže, da mladostniki v institucionalni oskrbi vzgojitelja/mentorja kot vir opore prepoznajo po desetih mesecih bivanja v instituciji (Zegers idr., 2008).

NAVEZANOST IN SOCIALNOPEDAGOŠKI PROSTOR

VPLIV REPREZENTACIJ NAVEZANOSTI MLADOSTNIKA/MLADOSTNICE V INSTITUCIONALNI OSKRBI

Vedenje in čustveno odzivanje otrok ter mladostnikov, s katerimi delamo in vzpostavljamo odnos, lahko pogledamo tudi skozi prizmo teorije navezanosti, kajti s svojim odzivanjem na nas nam otroci in mladostniki govorijo ter razkrivajo svojo zgodbo in doživljanje v odnosih do pomembnih drugih. Posamezniki, ki imajo izkušnjo varne navezanosti, se zavedajo lastnih stisk, v stiski se po podporo obrnejo na druge in se z negativnimi doživljanji uspešno spoprimejo. Na drugi strani pa posamezniki, ki spadajo v kategorijo izogibajoče navezanosti, delujejo po principu omejevanja lastnih negativnih čustev in se posledično izogibajo iskanju podpore (hipoaktivacijska strategija). Posledično se lahko vedejo pretirano emocionalno brez pravega razumevanja okoliščin/situacije. Anksiozno-ambivalentni posamezniki pa ob vznemirjenju in stiski iščejo pozornost pomembne osebe, vendar pogosto na način, ki jih ovira na poti do avtonomije in samozavesti. So zelo emocionalno ekspresivni, vendar imajo težave z regulacijo emocij ali vedenja (hiperaktivacijska strategija), zato lahko škodijo svojim interesom ali kršijo družbene norme (Mikulincer idr., 2003). Da optimiziramo izkušnjo bivanja mladostnika, je dobro poznati dinamiko med reprezentacijami navezanosti, socialnimi odnosi in regulacijo čustev. Ocena uporabe strategij (hiper- ali hipoaktivacije) kot rezultat izogibajočih ali ambivalentnih reprezentacij navezanosti lahko pomaga iskati intervencije, ki bodo bolj proaktivne in bodo zmanjševale te odzive. Izobraženo osebje bi lahko v stresnih situacijah preprečevalo aktivacijo ne-varnih strategij (Zegers et al., 2008).

Zegers idr. (2008) skušajo odgovoriti na vprašanje, ali obstaja povezava med kakovostjo delovnih modelov in različnimi vedenjskimi težavami v prvem trimesečju namestitve mladostnika v institucionalno oskrbo. Pri mladostnikih s preokupiranimi reprezentacijami navezanosti je zaznati najvišjo stopnjo absentizma

(šola), neupoštevanja pravil, nasilja do delavcev v instituciji, največ motečih eksternaliziranih oblik vedenja. Presenetljivo je, da so dezorganizirani mladostniki (izkušnja travme) izkazovali manj absenzizma, kršenja pravil in predvsem nasilja do zaposlenih kot ostali mladostniki, kar ni skladno s preteklimi raziskavami, ki kažejo na to, da dezorganizirana navezanost indicira neprilagojenost (Green in Goldwyn, 2002, v prav tam). Izogibajoči in varno navezani mladostniki so izkazovali najvišjo stopnjo nasilja do zaposlenih, kar lahko pojasnimo tako, da je nasilje lahko del deaktivacijske strategije izogibajočih najstnikov, ki jo opiše Kobak et al. (1993, v prav tam). Nasilje in izbruhi so v funkciji regulacije čustev, ne da bi bilo mladostniku treba iskati podporo pri drugem ali svojem objektu navezanosti. Varo navezani bi lahko uporabili podobno strategijo, kajti v prvih treh mesecih po vstopu v institucijo še niso uspeli vzpostaviti odnosa, ki bi jim lahko bil vir opore.

VPLIV REPREZENTACIJ NAVEZANOSTI STROKOVNEGA/E DELAVCA/KE IN VZPOSTAVLJANJE ODNOSA Z OTROKOM ALI MLADOSTNIKOM/MLADOSTNICO

Ne le izkušnja navezanosti otroka/mladostnika, tudi izkušnje, delovni modeli ter reprezentacije navezanosti strokovnega delavca pomembno vplivajo na graditev socialnopedagoškega odnosa. Dozier idr. (1994) opozarjajo na povezanost stila navezanosti strokovnega delavca in uspešnost intervencij, ki jih uporablja. Kot pomembna lastnost strokovnih delavcev, ki so uvrščeni v kategorijo varnosti, se kaže pripravljenost na uporabo intervencij, ki so zanje manj prijetne, vendar nujne in koristne za uporabnike (Cashdon, 1988, v prav tam, Marshall in Marshall, 1988, v prav tam), hkrati pa so sposobni prepoznavati in se odzivati na globlje in ne le očitne potrebe uporabnikov ne glede na njihov stil navezanosti.

Kennedy in Kennedy (2004) opisujeta učitelje z različnimi stili navezanosti. Učitelji iz kategorije izogibajočega stila navezanosti težko prepoznajo lastno pomanjkanje topline, občutljivosti in so lahko v odnosu do učencev prezahtevni, emocionalno distancirani ter manj odzivni. Na drugi strani so lahko učitelji s preokupiranim

stilom navezanosti občutljivi na potrebe učencev, vendar s prekinovitvami in v presledkih. Prav tako se lahko hitro odzovejo na specifična in očitna vedenja, vendar ob tem ne prepoznajo problema, ki se skriva za izkazanim vedenjem.

Pričujoča študija (Zegers idr., 2006) je zajela nizozemske mladostnike, nameščene v institucionalno oskrbo z odločbo sodišča. Mladostniku je podobno kot pri nas ob namestitvi dodeljen mentor (pri nas t. i. matični vzgojitelj). Cilj raziskave je bil oceniti reprezentacije navezanosti tako mladostnikov kot njihovih mentorjev. Raziskovali so, ali so reprezentacije navezanosti mladostnika, mentorja ali kombinacija obeh povezane z mentorjevim poročanjem o "problematičnem" vedenju dotičnega mladostnika. Mentorjeve reprezentacije navezanosti se od ostalih raziskav na neklinični populaciji ne razlikujejo, medtem ko se reprezentacije mladostnikov od neklinične populacije pomembno razlikujejo. V primerjavi z ostalimi vzorci podobnih raziskav v podobnih institucijah pa se ne razlikujejo pomembno, kar je bilo predhodno že poudarjeno. Med 3. in 10. mesecem se je pri mladostnikih, katerih reprezentacije so bile bolj koherentne, povečala stopnja zaupanja v odnosu do mentorja, stopnja izogibanja osebju pa je bila na splošno nižja, kar se izkaže za najpomembnejše za zmanjševanje sovražnosti/ostroti do mentorja. Podobno kažejo raziskave, ki raziskujejo terapevtsko delovno alianso. Klienti, katerih stil navezanosti omogoča, da se zmorejo zanesti na terapevta in z zaupanjem dopuščajo bližino, terapevtsko alianso vzpostavijo hitreje, kar ima ugoden vpliv na izid terapije (Satterfield in Lyndon 1995, v Praper, 2004).

V obdobju med 3. in 10. mesecem je stopnja psihološke dostopnosti avtonomnih mentorjev narasla, medtem ko je stopnja dostopnosti neavtonomnih mentorjev upadla (Zegers idr., 2006). Odrasli se razlikujemo po svojih sposobnostih za predstavljanje varne baze za otroka, kar smo sposobni v skladu s svojim stilom navezanosti, svojimi delovnimi modeli. Odrasli, ki spadajo v kategorijo varnosti, se na otrokove (relacijske) potrebe odzivajo primerneje, z večjo mero občutljivosti kot odrasli z ne-varno zgodovino navezanosti (Crowell, Feldman, 1998 v Kennedy in Kennedy, 2004). Podobno ugotovijo Stefini idr. (2013): stil navezanosti otroka ali mladostnika ne vpliva na končni izid terapije, vendar pa otroci in mladostniki, ki

kažejo izogibajoč stil navezanosti, potrebujejo višje število terapij za pozitiven izid. Potrebujejo več časa, da s terapevtom vzpostavijo odnos, ki je pomemben faktor ugodnega izida (psihološke) psihoterapije.

Kombinacija reprezentacij navezanosti mentorja in mladostnika se je pokazala kot pomemben dejavnik pri mentorjevem poročanju o sovražnosti/ostroti mladostnika, in sicer neavtonomni mentorji mladostnike, ki imajo razvit hiperaktivacijski stil, zaznavajo kot bolj sovražne/ostre. Obratno imajo avtonomni mentorji več težav z mladostniki, ki imajo razvit hipoaktivacijski sistem (Zegers et al., 2006), kar je še en dokaz za pomembnost refleksije lastnih odnosov in lastnih delovnih modelov ob vstopanju v odnos s tako ranljivo populacijo, kot so otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami oziroma motnjami.

Razumevanje lastnih čustev in odzivov v odnosu do otrok in mladostnikov je pomembno. Če je naša osrednja metoda odnos, potem je edino logično, da na odnos vplivamo tudi mi kot osebe s svojimi izkušnjami, čustvi, odzivi, predstavami – t. i. delovnimi modeli. Razumevanje sebe v odnosu lahko socialnim pedagoginjam in socialnim pedagogom pomaga razumeti, kaj se v odnosu z otrokom/mladostnikom dogaja, kaj otrok/mladostnik z vedenjem sporoča, kaj potrebuje. Prav tako lahko razumevanje sebe prinese spoznanja o lastnih težavah in omejitvah, kar omogoča celovitejšo refleksijo dela in odpira možnosti za profesionalni razvoj. Hkrati pa predstavlja zaščito pred morebitnimi napakami pri (odnosnem) delu.

SKLEPI

Z uporabo perspektive teorije navezanosti lahko na otroke in mladostnike gledamo bolj celostno ter razumemo, kako njihove življenjske izkušnje rezultirajo v delovnih modelih, ki vplivajo na njihove interakcije z drugimi ter oblikujejo njihovo vedenje. S te perspektive nam njihovo vedenje, ki ni v skladu z družbenimi normami in našimi pričakovanji, nudi odgovor, kakšne zaključke so naredili o sebi in drugih. Obenem lahko njihovo še tako neprimerno vedenje

razumemo kot poskus ohranjanja ravnotežja med povezanostjo – bližino in distanco. (Moore, idr. 1998) Del (terapevtskega) odnosa je iskanje in zagotavljanje bližine ter občutka varnosti in skrbi, zato so reprezentacije navezanosti obeh partnerjev v tem odnosu zelo pomembne (Erskine, 1999).

Zapisan prispevek aplicira teorijo navezanosti na področje vzpostavljanja in ohranjanja socialnopedagoškega odnosa. Če je odnos kakovosten, je sam po sebi najboljša in najmočnejša metoda, ki jo strokovni delavec lahko uporablja. Ključ do dobrega odnosa je kombinacija osebnega in profesionalnega. Ključno je priznanje, da potrebujemo oboje, da uspešno naslavljamo izzive vzgoje otrok in mladostnikov izven njihove primarne družine (Boddy, 2011). Vse to teorija navezanosti in njena aplikacija na socialnopedagoško prakso omogočata – za vzpostavljanje in ohranjanje odnosa sta potrebni profesionalnost in velika mera znanja o odnosih, hkrati pa brez samospoznavanja in samorefleksije ter razvitih osebnih lastnosti, kot so občutljivost, empatičnost in dostopnost, odnos v celoti ne more zaživeti in ponuditi tega, kar otrok/mladostnik potrebuje. Kot izhaja iz teorije navezanosti, vsak posameznik, še posebej pa vsak otrok, potrebuje odnos, v katerega je recipročno vpletena druga oseba; odnos, kjer je oseba prisotna ter občutljiva in uglašena na njegove (relacijske) potrebe in se odziva na način, da je le-ta dotična potreba zadovoljena (Clark, 1991, v Erskine, 1999).

Negotov stil navezanosti posameznika je, kot že omenjeno, rizičen faktor za razvoj težav na psihosocialnem področju, zato je poudarek, da je delo na odnosu osrednja tema poklicev pomoči, več kot na mestu. Sposodimo si lahko znanje kolegov psihoterapevtov, ki s svojim delovanjem ter obsežnim raziskovanjem dokazujejo, da je terapevtski odnos eden izmed glavnih napovedovalcev uspešnosti terapije in hkrati najpomembnejša orodje ter metoda, ki ju imamo v profesionalnem odnosu (Lambert in Barley, 2001).

Delo s poudarkom na odnosu in razumevanju delovanja skozi odnos, ki se vzpostavlja med strokovnim delavcem in uporabnikom, pa ni primeren le takrat, ko so določene težave že prisotne. Delo na odnosu, ki temelji na spoznanjih teorije navezanosti, je dobra preventiva pred razvojem spektra težav na področju socialne integracije, zato v tujini nekatere šole temu posvečajo veliko

pozornosti, intervencije s področja t. i. behaviorističnih tehnik pa so zamenjale intervencije, ki temeljijo na teoriji navezanosti (t. i. Attachment Aware Schools). V Slovenji na področju vzgoje in izobraževanja ter na področju dela z otroki in mladostniki s težavami v socialni integraciji temu na sistemskem nivoju zaenkrat še ne posvečamo pozornosti, četudi nemalo strok občutek varnosti ter odnos med uporabnikom in otrokom, mladostnikom in odraslim postavlja v ospredje svojega delovanja.

Zaključujem s citatom Cugmasove (2003a, str. 100), ki povzame bistvo mojega prispevka: "... Zgodnje izkušnje imajo gotovo pomemben vpliv na razvoj reprezentacij navezanosti, v kolikšni meri pa le-te ostanejo stabilne v času odraščanja, je odvisno od številnih neposrednih in posrednih vplivov pomembnih življenjskih dogodkov, povezanih z navezanostjo, karakteristik oseb, ki jih proučujemo, in drugih ekoloških vplivov (predvsem socialne opore, ki jo otroku nudijo druge pomembne osebe)".

LITERATURA

- Bifulco, A., Jacobs, C., Ilan-Clarke, Y., Spence, R. In Oskis, A. (2016). Adolescent Attachment Style in Residential Care: The Attachment Style Interview and Vulnerable Attachment Style Questionnaire. *British Journal of Social Work*. 47(7), 1870–1883.
- Boddy, J. (2011). The Supportive Relationship in 'Public Care': The Relevance of Social Pedagogy. V: Cameron, C. in Moss, P. (ur.). *Social Pedagogy and Working with Children and Young People: Where Care and Education Meet* (str. 105–25). Jessica Kingsley Publishers.
- Bouwkamp, R., Bouwkamp, S. (2014). Blizu doma: priručnik za delo z družinami. *Ravnanje z interakcijskimi vzorci v družini, pri procesih podpore in pomoči ter na področjih psihosocialnega dela*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Pedagoška fakulteta, Inštitut za družinsko terapijo.
- Cooper, M. L., Shaver, P. R., Collins, N. L. (1998). Attachment Styles, Emotion Regulation, and Adjustment in Adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380–1397.
- Cugmas, Z. (1998). *Bodi z menoj, mami*. Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.

- Cugmas, Z. (2001). Nova spoznanja o o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti. *Psihološka obzorja*, 10(1), 51–66.
- Cumas, Z. (2003a). Navezanost je dinamičen proces. *Psihološka obzorja*, 12(1), 85–102.
- Cugmas, Z. (2003b). Četri vzorec navezanosti: neorganiziranost/ neorientiranost. *Psihološka obzorja*, 12(3), 7–24.
- Cugmas, Z. (2020). *Večkratna navezanost*. i2, družba za založništvo, izobraževanje in raziskovanje, d. o. o.
- Dozier, M., Cue, K. L., Barnett, L. (1994). Clinicians as Caregivers: Role of Attachment Organization in Treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(4), 793–800.
- Eichsteller, G., Holthoff, S. (2011). Conceptual Foundations od Social Pedagogy: A Transnational Perspective from Germany. V: Cameron, C. in Moss, P. (ur.). *Social Pedagogy and Working with Children and Young People: Where Care and Education Meet* (str. 33–53). Jessica Kingsley Publishers.
- Erskine, G. R., Moursund, J. P., Trautman, L. R. (1999). *Beyond empathy: a theory of contact-in-relationship*. Taylor & Francis Gropup, LLC.
- Kennedy, J. H., Kennedy, C. E. (2004). Attachment Theory: Implications for School Psychology. *Psychology in the Schools*, 41(2), 247–259.
- Lambert, M. J., Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Praticce, Training*, 38(4), 357–361.
- Lampe, P. (2009). Teorija navezanosti in transakcijska analiza. *Kairos*, 3(3-4), 74–87.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Pereg, D. (2003). Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development, and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77–102.

- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Sapir-Lavid, Y., Avihou-Kanza, N. (2009). What's Inside the Mind of Securely and Insecurely Attached People? The Secure-Base Script and Its Associatio With Attachment-Style Dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 615–633.
- Moore, K., Moretti, M. M., Holland, R. (1998). A New Perspective on Youth Care Programs: Using Attachment Theory to guide Interventins for Troubled Youth. *Residential Treatment for Children and Youth*, 15(3), 1–24.
- Parker, R., Rose, J. in Gilbert, L. (2016). Attachment Aware Schools: An alternative to behaviourism in supporting children's behaviour. V H. Lees in N. Noddings (ur.) *The Palgrave International Handbook to Alternative Education* (str. 441–463). Palgrave Macmillan UK.
- Praper, P. (2004). Terapevtska delovna aliansa: od analitičnega do panteoretičnega koncepta. *Psihološka obzorja*, 13(1), 65–83.
- Stefini, A., Horn, H., Winkelmann, H., Gaisr-Elze, A., Hartman, M., Kronmuller, K. T. (2013). Attachment Styles and Outcome of Psychoanalytic Psychotherapy for Children and Adolescents. *Psychopathology*, 46, 192–200.
- Van IJzendoorn, M. H. in Bakermans-Kranenburg, M. J. (1996). Attachment Representatioins in Mothers, Fathers, Adolescents, and Clinical Gropus: A Meta-Analytic Search for Normative Data. *Journal of Counsulting and Clinical Psychology*. 64(1), 2–21.
- Zegers, M. A. M., Schuengel, C., Van IJzendoorn, H. M., Janssens., M. A. M. J. (2006). Attachment Representations of Institutionalized Adolescents and Their Professional caregivers: Predicting the Development of therapeutic Relationship. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(3), 325–334.
- Zegers, M. A. M., Schuengel, C., Van IJzendoorn, H. M., Janssens., M. A. M. J. (2008). Attachment and problem behaviour of adolescents during residential treatment. *Attachment&Human Development*. 10(1), 91–103.
- Žvelc, M., Žvelc., G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti. *Psihološka obzorja*, 15(3), 51–64.
- Žvelc, G. (2011). *Razvojne teorije v psihoterapiji: integrativni model medosebnih odnosov*. Založba IPISA.

